

Estetika in religija

Govor o problemu religije (1921)

V prihodnosti človeštvo prav gotovo ne bo imelo na rituale omejenih religij, osnovanih na obstoju nadnaravnih bitij. Nadomestila jih bo vera v neke vrste filozofsko doktrino. Vera v to doktrino bo popolnoma svobodna, skladna z razlikami med ljudmi in spreminjajoča se v skladu s časom. Zagotovo bo v marsičem antagonistična preteklim in sedanjim velikim monopolističnim religijam. Religija je tako samo produkt določenega obdobja v človekovem razvoju in sploh ne poseduje večne narave.

Kitajska izvorno v zgodovini ni bila globoko povezana s kakršnokoli religijo, hkrati pa tukaj nikoli ni obstajalo občutje, da brez religije ne gre. Prihodnja Kitajska prav gotovo napreduje proti novemu in popolnejšemu obličju, kjer vsak posameznik veruje v neko filozofijo. Seveda bodo takrat ovenele tudi vse povezave z religijami ali pa bodo ljudje šli tako daleč, da religije sploh ne bodo več obstajale. Zato na Kitajskem in pri Kitajcih v prihodnosti religija ne bo več imela prostora. Združenje Mlada Kitajska je akademska organizacija, ki ustvarja novo Kitajsko. V tem prehodnem obdobju pa je očitno nujno pravilo iti skozi vrsto protireligioznega gibanja, podobnega francoskemu Mission laique pred dobrim desetletjem. Ta trenutek je napočil danes.

O svojih osebnih pogledih na religijo sem podrobneje govoril v nekem članku, ki je pred desetimi leti izšel v reviji *Zhexue yaoling*. Moje mnenje se od takrat ni spremenilo. Še vedno menim, da bi morala vero v religijo nadomestiti vera v filozofsko doktrino.

Nekateri ljudje verjamejo, da daje religija enako uteho kot umetnost in literatura. Posledično naj bi za trpečega človeka torej sploh ne bila brez vsakršne vrednosti. V resnici pa ta razlaga potrjuje prav dejstvo, da bi lahko literatura ali umetnost nadomestila religijo in da bo religija kmalu res morala izumreti. Umetnost in literatura sta namreč za človeka utehi, ki se razvijata v skladu z duhom časa. Poleg tega njuna mnogovrstnost človeku omogoča, da si lahko svobodno izbere, kar mu ustreza. Njuna prijetnost in živost sta resnično daleč od togosti prisile religije. Zgolj zaradi tega, ker umetnost in literatura pogosto uporabljata religiozni material, je videti, kot da je religija neminljiva. Kdor tako misli, ne ve, da je to zgolj pojav v določenem trenutku zgodovine. Ker je bila religija v obdobju svojega največjega razcveta vseprisotna, sta jo neizogibno uporabljali tudi umetnost in literatura. To pa ne velja samo zanj, ampak tudi za poznejšo sovražnico religije, znanost. Kako to, da se te v srednjem veku nikoli niso podredile in postale del krščanstva? Kako to, da se odnosi med njimi niso nikoli poglobili? V obdobju renesanse pa so takratni protagonisti in običaji opisali pretekla dejanja religije. Tako je interes za religijo počasi oslabil. Pozneje so zgodovinski običaji vključevali vedno manj gradiva iz religije, velika večina umetnosti in literature pa sploh ni bila več povezana z religijo. Poleg tega sta iz dneva v dan ustvarili vedno več protireligioznih izdelkov. Funkcija religije, tešiti ljudi, pa je še vedno obstajala. Prav zaradi tega je treba vedeti, da bo odnos umetnosti in literature do religije enak odnosu znanosti do religije, ki sploh ne obstaja, ali pa bosta na koncu religijo preprosto nadomestili. Ko sem pred časom zagovarjal stališče, naj se »religijo nadomesti z umetnostno izobrazbo«, sem imel v mislih prav to.

O estetski vzgoji kot nadomestilu za religijo

Znanstvenimi raziskavami, ki nimajo ne reda ne sistema, na simpoziju ne moremo predstaviti svojih mnenj in pogledov. Da bi, kakor vsi dragi udeleženci tukaj, imel predavanje, si nisem mogel kaj, da v ta namen ne bi izbral vprašanja, vrednega raziskave, in sicer vprašanja estetske vzgoje kot nadomestila za religijo.

Religija je v številnih evropskih državah že postala stvar preteklosti, danes pa njena temeljna vprašanja znanstveniki razrešujejo s pomočjo znanosti. Čeprav sem med potovanjem po Evropi videl veliko cerkva in ljudi, ki so vanje vstopali k molitvi, gre pri tem le še za navado, ki jo je zapustila zgodovina. Tako na primer dolga, plaščem podobna oblačila, ki so jih nosili v prejšnji dinastiji Qing, v času republike niso bila ravno uporabna, a ker se jih je veliko ohranilo in bi jih bilo škoda uničiti, so jih uporabili kot drugorazredna obredna oblačila, kakor je bilo pač mogoče. Enako velja za izrekanje dobrih želja za dolgo in zdravo življenje ob rojstnem dnevu ali zbiranje na pogrebu. Oboje v znanstvenem pogledu nima nobene vrednosti, vendar pa družinski člani in prijatelji še vedno pošiljajo voščila in objavljajo osmrtnice, da bi ostali prišli in izrazili iskrene želje. Nekako tako je pri Evropejcih, ki še vedno hodijo v cerkev. Čudno pa je, da mi, Kitajci, nismo imeli podobne posebne navade, zato smo se iz preteklih reči in dogodkov učili pri drugih državah, o katerih so razpravljali mnogi. To so bili predvsem študentje, ki so študirali v tujini in bili

244

tam priča družbenemu napredku, ko pa so večkrat napačno razumeli duhovščino, so vse zasluge zanj pripisali religiji in si prizadevali, da bi Kitajce izobrazili v katoliškem duhu. Tisti redki, ki so se oklepali tradicionalne misli, so jo rahlo spremenili in Konfucija napravili za našega Kristusa ter poskušali konfucijanstvo organizirati [v cerkev]. To so na veliko oznanjali in iz tega napravili pomembno vprašanje. A če pogledate na religijo, lahko ugotovite, da ni nič drugega kot produkt človeškega duha. Po mojem mnenju človeški duh deluje na treh ravneh: na ravni znanja/vednosti, volje in čustev. Pri najzgodnejših religijah so pogosto prisotne vse tri oblike. Ko človek še ni bil razvit in so bili njegovi možgani še bolj enostavni, se mu je on sam in ves svet, ki ga je videl, zdel nekaj neverjetnega. Od kod pridemo v življenje? Kam gremo po smrti? Kdo je stvarnik? Kaj je umetnost obvladovanja vsega? To so vprašanja, ki si jih je postavljala takratni človek in želel poiskati odgovore nanje. In to je za silo storila religija. Tako je katolicizem vse to pripisal bogu, stare indijske religije brahmanu, naši kitajski miti pa Banguju. Edina razlaga izvora vsakega pojava je tako postala religijska, to pa je delovanje na ravni znanja, s katerim se je olepšala religija. Ko se človek rodi, ima željo po preživetju, iz katere se je rodil egoizem. Najprej je vladalo prepričanje, da človek, ki ni škodoželjen, ne more biti egoističen, nato pa je bilo primerov izkoriščanja moči za izvajanje nasilja nad šibkimi in pohlepa po moči vse več, in ko koristoljubnežev ni primanjkovalo, je religija pričela oznanjati altruizem. To je delovanje na ravni volje, s katerim se je olepšala religija. Barbarska plemena so se rada radostila s plesom in petjem, domovanja, kiparstvo, slikarstvo in podobno pa nam kot sledovi iz kamene dobe jasno kažejo, da so produkt misli o lepem. To je človeška narava, religija pa je to izkoristila kot metodo, s katero je privabila posameznike. Zato je vsa umetnost nerazvitih ljudstev povezana z religijo. To je delovanje na ravni čustev, s katerim se je olepšala religija.

Načelo evolucije je potek od nejasnega k jasnemu. Ko je bilo delovanje duha kaotično, ga je religija uredila. Ker ni bilo druge vednosti ali nasprotnikov, se je religija v družbi uveljavila in si pridobila posebno moč. Ko pa sta družba in kultura postopoma napredovali in se je znanost razvijala, so znanstveniki vse fenomene, ki so se starodavnim ljudem zdeli neverjetni, drugega za drugim razložili s pomočjo znanosti. Pojav sonca in planetov, izvor zemlje, raznolikost favne, flore in ljudi so zdaj razjasnile fizika, kemija, naravna zgodovina, antropologija in arheologija. Religija zatrjuje, da je človeka ustvaril bog, medtem ko biologija pokaže, da je bil človek sprva le majhna žival, ki se je postopno razvila v sodobnega človeka. To je dokaz, da se je delovanje na ravni znanja oddaljilo od religije in se osamosvojilo. Pravila, ki jih človeku postavlja religija in jih je postavil bog, so večno nespremenljiva, toda starogrški sofisti so se

zaradi svojih izkušenj s popotovanj zavedali, da so si morále, ki jih poznajo ljudstva na različnih koncih sveta, mnogokrat v nasprotju, zaradi česar so dvomili v večno nespremenljiva načela. Moderni znanstveniki se ob pomoči splošno sprejetih znanj fiziologije, psihologije in sociologije glede etike zavedajo, da se mora konkretna morála s časom spreminjati in da se njena splošna načela tvorijo s povzemanjem posamičnih konkretnih primerov. Dedukcija, ki jo ponuja religija, je torej popolnoma neuporabna. To je dokaz, da se je delovanje na ravni volje oddaljilo od religije in se osamosvojilo. Poleg dveh ravni delovanja, znanja in želje/smotra, se je od religije osamosvojilo tudi z religijo najtesneje povezano delovanje na ravni čustev, tj. občutek za lepo.

Vsa religiozna arhitektura si za svoj prostor navadno izbere najlepše predele krajine; tak primer so tudi samostani na slavnih gorah na Kitajskem. Tam so starodavna drevesa in znane cvetice, o katerih govorijo pesniki v svojih pesmih, ki človeka prav tako ganejo s svojo naravno lepoto. Njihove visoke pagode, veličastne dvorane, umetelni kipi in prelepe freske se kopajo v zatemnjeni svetlobi, spremlja pa jih pretanjena glasba. Ob tem mora poet zapisati pesem, govorec pa se mora izuriti v spretnosti govorjenja. Pri vsem tem gre za učinek umetnosti, ki pritegne vsakega človeka. Če bi želeli katekroli izmed zgoraj navedenih opustiti, se bojim, da bi bili ob tem nemočni. A tudi zgodovina umetnosti kaže težnjo po zmanjševanju količine religioznih vsebin. Medtem ko je še v obdobju južnih in severnih dinastij znana arhitektura v glavnem pripadala budističnim skupnostim (*samgha*) ter so v kiparstvu in slikarstvu povečini prevladovale podobe Bude in prizori pekla, pa tudi književnost je bila močno prepletena z budizmom, se je že od dinastije Tang dalje snov umetnosti premaknila na območje krajine, človeka in posvetnega življenja. Od dinastij Song in Yuan dalje slikarstvo v glavnem upodablja naravno lepoto krajine, cvetja in ptic. Bronaste posode pred dinastijo Zhou so služile obrednemu darovanju, obredni predmeti iz dinastij Han in Tang ter slovita keramika iz dinastij Song in Yuan pa so bili izključno namenjeni občudovanju. Medtem ko so barbari plesali, da so zabavali božanstva, danes plešemo, da zabavamo sebe. Med ohranjeno evropsko srednjeveško arhitekturo so najbolj poznane ravno cerkve, v katerih kiparstvo in slikarstvo črpata iz Stare in Nove zaveze. Takratna glasba je oplemenitila visoko poezijo, dramatika je uprizarjala prizore iz Kristusovega življenja. To lahko primerjamo z zgodbo o Mulianu, ki je reševal svojo mater, iz kitajske budistične tradicije. Od renesanse dalje pa so se vednosti postopoma oddaljevale od religije ter se usmerile na človeka in humanizem. Tako danes med najveličastnejšo arhitekturo spadajo šole, gledališča, opere in muzeji, medtem ko med novozgrajenimi cerkvami takšnih, ki bi jim lahko pripisali

estetsko vrednost, skoraj ne najdemo. Tudi druge umetnosti snov črpajo iz narave ali družbe, zato sta se glede estetske vzgoje in religije izoblikovali dve struji: prva ju ločuje, druga pa združuje.

Če ju primerjamo, je pri tisti, ki estetsko vzgojo združuje z religijo, estetska vzgoja pogosto podrejena religiji, zaradi česar je izgubila prvotni učinek kulture in pridobila vlogo vzbujanja čustev. Vsaka religija poveljuje in širi lastne nazore ter napada in pobija druge. Spor med krščanstvom in islamom se je odrazil v večstoletnih križarskih vojnah, vojna med starim in novim krščanstvom [protestantizmom] pa je prav tako trajala desetletja. Tudi v budiistično razodetje druge religije niso smele posegati, učenci budizma pa so se učili predsodkov, ki so jih učile dogme, ter običajev branja kanona in izpovedi ob obredju, posvečenem *sariri*, kar so počeli vsi učenjaki. Da bi vse to ohranili, so celo nasprotovali republiki in se raje priključili cesarstvu. Na tem mestu pa se je nadvlada religije zaključila in z njo tudi vsakršno vzbujanje čustev.

Druga struja je preučila napake, ki jih je prinašalo spodbujanje čustev, in se raje usmerila izključno v kultivacijo čustev, zato je opustila religijo in postala čista estetska vzgoja. S kultivacijo posameznikovih čustev pri človeku oblikuje navado čistosti ter postopoma izniči vsakršno idejo egoizma in škodoželjnosti. Univerzalnost lepega pomeni, da se vanjo združujejo moji pogledi in pogledi drugih, ki so morda drugačni od mojih. Hrana, ki jo jem, ne more napolniti tujega želodca, in obleke, ki jih nosim, ne morejo greti tujega telesa. To je primer neuniverzalnosti. Pri lepem pa je drugače. Zahodno goro zahodno od Pekinga sem obiskal sam kakor tudi drugi ljudje, tam nisem škodoval drugim in drugi niso škodovali meni. Tisoč *ljev* ločitve osvetljuje ista luna, ki si je ne jaz ne drugi ne moremo lastiti. Cvetice in kamenje v centralnem parku, vode in drevje na kmetijskih poskusnih površinah lahko občuduje vsakdo. Egipčanske hierogliffe, starogrške mite in rimska gledališča občudujejo številni ljudje, in četudi so prešli dolgo obdobje zgodovine, je njihova vrednost prav takšna kot nekoč. Muzeji so povsod odprti za javnost, in čeprav hranijo predmete iz zasebnih zbirk, jih lahko občudujemo skupaj. Tudi koncerti in gledališke igre težijo k temu, da bi sprejeli čim več ljudi. Trditvi, da se radost v samotni ne more primerjati z radostjo z drugimi, kakor je v svoji izpovedi zapisal kralj Xuan države Qi, lahko še vedno pritrdimo, hkrati pa lahko iz tega spoznamo univerzalnost lepega. Čeprav lahko pri kritiki lepega pride do razhajanj med ljudmi, ne moremo reči, da je nekaj lepo zaradi mene, temveč je lepo samo po sebi, kar je zopet dokaz za univerzalnost lepega. Ravno zato, ker je lepo univerzalno, tu ne gre več zame in za druge, kakor tudi ne za primerjavo med boljšim in slabšim. Konje in govedo človek s pridom izkorišča, vendar ob pogledu na govedo na Dai Songovi sliki ali konja na Han Ganovi

sliki zagotovo nihče ne bo pomislil na to, da bi ju upregel. Levov in tigrov se človek boji, ob pogledu na kamnite leve na mostu Marka Pola ali kamnite tigre na mostu božanstva tигра pa nikogar ne bo strah, da bodo oživali, ga napadli ali požrli. Čeprav so cvetovi rastlin pravzaprav njihovi plodovi, me ob njihovem občudovanju ne bo spreletela misel, da bi jih utrgal in pojedel. Ptice pevke ne bodo nikdar naša hrana. Med kačami čudovitih lesketajočih se barv jih je veliko strupenih, pa imajo v estetskem pogledu še vedno vrednost, saj nas pomirjajo. Vsak človek ima rad lepa telesa, vendar ob pogledu na gole grške kipe ne bo pričel gojiti seksualne strasti. Tudi ob pogledu na Rafaelove ali Rubensove akte nihče ne bo pomislil na Zhou Fangove erotične prizore. Tako je zato, ker lepo transcedira realnost. Poleg običajnega lepega pa je ob pogledu na posebno lepo njegov pomen še toliko bolj viden. Na primer, sublimno [nem. *das Erhabene*] se deli na matematično in dinamično. Primer prvega je, kot bi stali sredi ogromnega morja in bi videli le horizont, v katerem se stikata nebo in morje, ter njegovo neskončnost brez obale; ali kot bi ponoči stali pod nebom, posejanim z nešteto zvezdami, od katerih je vsaka svoj svet, in jim ne bi našli konca, ob čemer bi se nenadno zavedli, da smo majhni, še manjši kot prah, in ne bi vedeli, kaj je vseobsegajoče. Dinamično sublimno pa so bučeči vetrovi in ujme, ki zibajo čoln, ali široke in neustavljive reke, ali razjarjen vulkan, ki s svojo nezaustavljivo močjo daje občutek, da ne vemo, kdo izmed njih je močnejši.

Tako imenovano matematično in dinamično sublimno je le poimenovanje pristopa. Ko danes trdimo, da ni matematičnega, o katerem bi lahko govorili, in ne dinamičnega, na katerega bi se lahko prislonili, kar naenkrat presežemo območje tega pristopa oziroma metode in se s tistim, čemur smo prej rekli matematično in dinamično, zlijemo v eno, kar nam prinese brezmejno veselje. Le kje so tedaj predsodki o boljšem in slabšem, pridobljenem in izgubljenem?

Pri drugi estetski vzgoji lahko tragično lepo izpodbije subjektov pohlep po sreči. Otožnost malih od in soočenje z žalostjo pri Qu Yuanu nas še posebej gane. Če bi se zgodba *Xixiang ji* [Zapis iz zahodne dvorane] končala s srečno ljubeznijo med Cui Yingying in Zhang Shengom, bi bila pusta in nezanimiva, tako pa se konča s prizorom iz sanj, kar v nas vzbudi globok razmislek. Če bi se *Shitouji* [Zapis o kamnu] kakor *Honglougong* [Sanje v rdeči sobi] končal s poroko Lin Daiyu in Jia Baoyuja, bi bilo bolje, da knjiga ne bi nastala. Knjiga nas gane ravno zaradi smrti, ki poseže med ta dva lika, kar je v popolnem nasprotju z našo srečo. Zaradi istega razloga satirične karikature nekatere figure prikazujejo še posebej dolge in visoke, druge pa kratke in majhne; poezija temelji na podobnosti tonov, jezik pa se poslužuje enakozvočnih, a raznopomenskih besed. Dongfang Shuo kosa mesa ni zapustil ženi, ker bi se kaznoval, temveč,

ravno nasprotno, da bi se povelečeval. You Zhan je svetoval, naj prebarvajo obzidje, pri čemer ni govoril o nesmislu tega dejanja, temveč o lepoti, zaradi katere ga sovražniki ne bodo mogli preplezati. Vse to je povsem nasprotno s stvarnostjo in povzroči, da posameznik izgubi stik z zgodbo. Estetika deli lepo [*das Schöne*] od sublimnega [*das Erhabene*] (Japonci ta izraza prevajajo kot graciozno in veličastno). Tragedija, ki spada v domeno sublimnega, in satira, ki spada v domeno lepega, lahko ubijeta človekov občutek sebstva ter izničita primerjavo med boljšim in slabšim, imetjem in izgubo, s čimer kultivirata našo dušo, nam omogočata dnevno rast in dajeta občutek zadovoljstva. Čemu bi se torej vračali k religiji, ki ponuja veličastna razodetja, a hkrati napada druge vere in manipulira s človeško psiho? Kar bi s tem dosegli, bi bilo postopno uničenje čistega estetskega občutja.